

LA SITUACIÓ DE LA CULTURA CATALANA A LA CATALUNYA DEL NORD

Annabelle BRUNET
Doctoranda de la Universitat de Perpinyà

1. La situació de la cultura catalana a la Catalunya del Nord

L'estat general de la qüestió de la llengua i de la cultura catalanes a la Catalunya del Nord no es pot entendre sense haver estudiat prèviament el marc legal estatal que dóna dret o no a les seues existències de manera oficial. De fet, aquest marc condiona de manera directa llur desenvolupament. L'actitud de l'Estat francès en relació a la llengua i la cultura catalanes s'ha de contemplar a partir d'un exemple interessant i a dos nivells, tant per la seva importància a nivell jurídic com per la seua actualitat més present: la modificació constitucional.

Més endavant, i per poder explicar lògiques de realitzacions concretes fora del marc legal estatal, parlarem de l'acció de les institucions locals com els municipis, les entitats comarcals i els departaments.

1.2. EL MARC LEGAL LIMITAT DE L'EXISTÈNCIA DE LA LLENGUA I DE LA CULTURA: L'ESTAT FRANCÈS

La promulgació de la Llei Deixonne de 1951 és una de les primeres marques de reconeixement de l'Estat francès respecte la llengua catalana. El seu objecte consisteix en introduir el català com a matèria facultativa en els estudis secundaris. Es tractava de donar als alumnes de secundària la possibilitat de seguir una hora setmanal de curs en català sense facilitar a la matèria el més mínim valor per a l'obtenció del Batxillerat.

L'any 1962 fou presa en compte la prova de «llengua regional» per al Batxillerat. La circular ministerial del 1982 (circular Savary) va permetre augmentar les possibilitats d'oferta de la Llei Deixonne via l'ensenyament de la llengua d'unes

3 hores setmanals a primària i secundària, així com també l'aprenentatge d'altres matèries en català. El ministre següent va suprimir una tercera part horària, de la qual en formava part el català.

Aquest breu resum de les intervencions estatals sobre l'ensenyament del català presenta la seua clariïdència: accions «sota mínims» per respondre a una reivindicació percebuda més que res com a folklore regional.

No obstant, els debats animats a l'entorn de les *llengües regionals* que crea el tema a les assemblees franceses contradiu la teoria folkloritzadora de l'estima dels territoris a llur història. Des de la reforma constitucional núm. 92-554 del 25 de juny de 1992, els mateixos debats són més vius que mai. Aquesta última té com a objectiu clar protegir el francès en contra de la *supremacia* de l'anglès i afegeix a l'article 2 de la constitució francesa: "La llengua de la República és el francès".

Aleshores, la darrera reforma constitucional feta l'any 2008 hagués pogut ser esperançadora i deixar pensar en una evolució sobre la qüestió del reconeixement de les llengües anomenades "*régionales*". Finalment, el tema es va tancar amb l'aprovació de l'article 40 de la llei del 21 de juliol de 2008 que integra a la constitució francesa l'article 75-1, el qual afirma que "les llengües regionals pertanyen al patrimoni francès". I punt.

Des del 5 de novembre de 1992, amb l'obertura de la ratificació de la Carta Europea de les Llengües Regionals i Minoritàries, hi ha hagut molts intents, siguin populars o per part de diputats, d'introduir a la constitució un referent que constatés la pluralitat lingüística de l'estat.

Els partidaris de la modificació de la Constitució i del reconeixement oficial de les llengües tenien com a objectiu aconseguir per fi un marc legal per tal de desenvolupar l'ensenyament o posar en pràctica una política real de normalització lingüística. Finalment, la resposta de l'estat i l'última modificació realitzada no permeten cap d'aquestes possibilitats. En la interpretació més oberta, la modificació es pot entendre com un nou marc legal, però sense cap conseqüència ni cap obligació suplementària per a l'Estat. Les úniques iniciatives poden ser dutes a terme per les entitats comarcals, siguin departaments o ajuntaments, i només poden tenir un caire folkloritzador (cursos de patrimoni local com la cuina, les tradicions o una introducció al parlar o a la història local... això, en el millor dels casos).

Hi ha noves responsabilitats per a les entitats locals, ja que són les úniques –sobre la base del voluntariat– en posar en pràctica unes polítiques de "salvaguarda" de les llengües. El nou article 75-1 és més que lleuger en comparació a la violència dels debats que van tenir lloc a l'Assemblea Nacional francesa i al senat. Les esperances de cara a la llengua i a la cultura catalanes eren d'un altre nivell. Les propostes plantejades des de la Catalunya del Nord contemplaven la modificació de l'article 1 o de l'article 2 de la Constitució que afirma "la llengua de la República és el francès". Introduir un reconeixement de la llengua catalana

en aquest article hauria permès aconseguir un marc legal real i eficient per al seu desenvolupament. Aquest darrera possibilitat continua despertant les pors dels jacobins, que temen per la unitat de la nació francesa, com ho atesta la reacció d'un diputat durant el debat: "No votaré pas aquesta proposta, ja que no coneixem el perill que representa la utilització política de les llengües. La Carta europea ens fa arriscar sense conèixer la dinàmica que implica. Ens pot dir el Govern si vol ratificar aquest text? Aquí posem el dit, en un sistema que no podem aturar"²⁴ o la reacció de l'Acadèmia Francesa, que s'ha resolt amb una declaració votada en unanimitat durant la sessió del 12 de juny del 2008 volent recórrer a la "representació nacional" per demanar "la supressió d'aquest text —el qual té excel·lents intencions però que s'han d'expressar en un altre nivell, no pas en la Constitució".

Per concloure aquest apartat, convé precisar que la nova modificació de la constitució no permet qüestionar l'ús exclusiu del francès en la vida pública, com tampoc la jurisprudència del consell constitucional que prohibeix la ratificació de la Carta europea. Així doncs, no es donen nous drets als catalonoparlants.

El reconeixement de la cultura i de la llengua catalanes en llur realitat i més enllà, en llur protecció o en llur desenvolupament, estan lluny de ser garantits en el si de l'Estat francès vist que, per a aquest, representa un perill permanent de cara a la unitat de la nació francesa. Seguint aquesta lògica, no vol donar cap marc legal que faci referència a la utilització i a la promoció de la llengua o al reconeixement de la cultura i de la història específica del territori català sota administració francesa.

Encara que la situació de la llengua i de la cultura catalanes estigui desafavorida en el marc estatal, s'ha de matisar la situació veient el paper de les institucions locals. De fet, els esforços fets de cara a la promoció i al desenvolupament de la llengua i de la cultura catalanes existeixen fora del marc legal i sota la forma d'un voluntariat depenent de visions polítiques pròpies.

2. L'acció de les institucions locals: una realitat

A la Catalunya del Nord, el Consell General que agrupa les comarques històriques del Rosselló, del Conflent, del Vallespir, del Capcir i de la Baixa Cerdanya té una acció simbòlica de cara a la defensa de la llengua i la cultura catalanes i no posa en pràctica una política real. Tot és català, però en llengua francesa.

Ha calgut esperar a l'any 1993 per veure la voluntat de la societat civil nord-catalana de cara al desenvolupament de la cultura catalana per ser reconeguda per una institució. L'Ajuntament de Perpinyà ha assumit oficialment el bilingüisme del seu nom i fa valdre una política de normalització lingüística sobretot en el món de la cultura i de l'ensenyament. Uns exemples d'aquesta política són:

²⁴ M. Jacques Myard, durant el Debat a l'Assemblea Nacional del 9 de juliol de 2008

- Comunicació bilingüe en peu d'igualtat català-francès (comunicació de cara al públic, publicacions...)
- Creació de la festa de Sant Jordi amb la Rambla del Llibre pel centre de la ciutat de Perpinyà per tal de donar una normalitat a la literatura catalana
- Programació específica (Artalunya, "Petits formats", concerts de cantants catalans, presentacions de llibres)
- La vila atorga també premis per als qui actuen pel desenvolupament de la cultura i de la llengua catalanes (Premi Joan Blanca, Premi Creador de l'Any...)
- Campanyes tant a favor de l'ús del català com de la defensa de la llengua catalana
- 1000 hores de català per a les escoles públiques
- Finançament de les Escoles Bressoles
- Desenvolupament de la presència de Perpinyà amb una delegació a Barcelona
- Senyalització bilingüe d'una part dels noms de carrers i d'edificis municipals
- Col·leccions bilingües de la Mediateca
- Finalment, la programació que es va dur a terme per Perpinyà, Capital de la Cultura Catalana 2008

Vist des de Catalunya, pot semblar poca cosa però del punt de vista nord-català és sempre un avenç.

3. La col·laboració entre les terres de parla catalana

Una col·laboració territorial és necessària per a la supervivència de la cultura i de la llengua catalana, particularment en els petits territoris com és el cas de la Catalunya del Nord.

Aïllats en un context francès i europeu, els catalans del nord necessiten el màxim d'intercanvis, siguin econòmics, polítics o de consum, per enfortir i desenvolupar un espai cultural comú, el català. Aquests intercanvis múltiples són els únics que permeten als ciutadans constituir un grup cultural o de costums fora de les limitacions imposades per l'estat i la incapacitat de les autoritats locals per fomentar polítiques de conjunt de cara a la llengua i a la cultura catalanes.

3.1. LA REALITAT DELS INTERCANVIS: EL VOLUNTARISME

Actualment, els intercanvis existeixen i es desenvolupen a varis nivells. Els diversos actors amb els quals les col·laboracions establertes són les més eficients són les institucions presents sobre el Principat de Catalunya. Sigui la Generalitat,

via la delegació a Perpinyà o directament, és obvi que el govern català té un paper fonamental en la difusió i el suport a la llengua i cultura catalanes.

Des d'un punt de vista financer, és una bombolla d'oxigen per al desenvolupament de la "catalanitat". Sigui per finançar iniciatives puntuals en col·lectivitats locals, com per exemple les hores de català a les escoles públiques primàries, o per donar embranzida a projectes com el del centre de recerques científic o finançar la Casa dels Països Catalans, l'actuació de la Generalitat de Catalunya dins l'ensenyament a la Catalunya del Nord és voluntarista. Una vegada més, l'Estat francès es distingeix per la seua actitud, molt més distant. Un fons destinat a finançar qualsevol tipus de projecte transfronterer ha estat creat amb l'ajuda de la Generalitat i del departament.

En el tema de la difusió de la cultura catalana, i més enllà de la Nit Literària de Sant Jordi, el Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya col·labora amb l'Ajuntament de Perpinyà en l'organització del Dictat en català, que és la convocatòria d'un dictat de text en el palau de les exposicions de Perpinyà. Els guanyadors són premiats amb diccionaris i jocs multimèdia en català.

La Generalitat ajuda moltes més entitats, com ara Arrels (escola i ràdio) i la Federació per a la Defensa de la Llengua i la Cultura Catalanes. També ajuda l'edició catalana i contribueix a l'organització de la Universitat Catalana d'Estiu, que cada any té lloc al mes d'agost a Prada de Conflent. La participació de la Generalitat és destacable en les manifestacions que es varen realitzar a Perpinyà Capital de la Cultura Catalana 2008.

Els intercanvis *econòmics* es desenvolupen de manera conseqüent i són fruit de la voluntat d'algunes institucions i de persones privades.

La col·laboració institucional es fomenta via el port de Barcelona i el mercat de Sant Carles, que tenen el projecte d'instal·lació d'un port sec a la Catalunya del Nord, una possibilitat factible a punt de veure el dia. L'apropament de col·legis d'advocats d'algunes ciutats del Principat demostra també aquesta voluntat d'intercanvi i de dinamisme. L'hospital de Puigcerdà és el millor exemple de realització. Els intercanvis són el fruit de la voluntat d'empreses que tenen la tendència a desenvolupar relacions econòmiques i fins i tot implantacions en un i altre territori català.

Els intercanvis "polítics", d'arrel històrica, estan formalitzats per partits transfronterers, com ERC i CDC, o organitzacions polítiques exclusivament nordcatalanes com Unitat Catalana, que té presència al nord i que ha teixit lligams amb el sud. La cooperació política permet orientar el debat més enllà del quadre lingüístic i cultural. De fet, aquests partits no constitueixen només una meta o un objectiu a assolir sinó més aviat un mitjà. Ajuden a la normalització i aporten elements de debat que els partits polítics eminentment francesos no plantegen.

Els intercanvis culturals viuen de nombroses iniciatives, tant institucionals com privades. D'una banda, el teatre de Perpinyà, que tindrà una programació conjunta gràcies a la col·laboració entre entitats de nord i sud, n'és un bon exemple; d'altra banda, es pot citar la revista *Mirmanda* com a acció positiva d'iniciativa privada.

3.2. ELS LÍMITS ALS INTERCANVIS: EL MARC JURÍDIC FRANCÈS

Tot i aquests intercanvis i diversitat, la Catalunya del Nord queda aïllada. L'actitud de l'Estat francès envers el territori, l'absència de reconeixement i de sosteniment a la llengua i a la cultura catalana i l'abandonament a una única política voluntària local d'accions favorable al desenvolupament de la llengua i la cultura catalanes són obstacles suplementaris i difícils de sobrepassar.

De fet, l'acció política de les col·lectivitats locals a la Catalunya del Nord queda sotmesa a la voluntat d'aquestes últimes i està limitada tant per les competències que poden exercir en el marc del dret públic francès com per les capacitats financeres de les quals disposen, molt limitades pel mateix mecanisme.

De fet, si la gestió d'un sector no és competència d'una institució, la inversió en aquest mateix sector està condicionada per la capacitat financera de la institució en qüestió, en assegurar la gestió dels sectors en els quals té plena competència. Dit d'una altra manera, la institució només disposa de la resta del pressupost –poc elevat a la Catalunya del Nord– una vegada estan assumides totes les càrregues obligatòries i per poder encarregar-se dels intercanvis o de llur desenvolupament.

3.3. LA UNIÓ EUROPEA: EL MARC DE POSSIBILITATS

A través dels dispositius creats i utilitats en el marc de la Unió europea i via les estructures jurídiques "extraestatals" en construcció, Europa es defineix com un marc de possibilitats per al desenvolupament via el finançament d'intercanvis intracatalans.

3.3.1. Els fons Interreg: possibilitat immediata

Els fons Interreg tenen com a filosofia la lògica d'esborrament de fronteres estatals al si de territoris compartits; financen projectes que tenen per objectiu reforçar la idea d'identitat comuna en sectors diversificats i variats. Tenim diversos exemples, com tres experiències finançades per aquests fons i que mereixen una atenció particular, sigui per la seva importància financera com per la seva lògica, estructurant d'un territori situat entre fronteres estatals: el teatre de Perpinyà obre la porta a la cooperació cultural; l'hospital de Puigcerdà segella la cooperació sanitària i l'establiment transfronterer sanitari i social lliga la cooperació universitària.

La Unió Europea permet el finançament parcial del projecte d'envergadura del "teatre de l'Arxipèlag" a la capital de la Catalunya del Nord, Perpinyà. La coordinació del teatre es farà a càrrec de Salvador Sunyer, director del Festival Temporada Alta i de l'escenari El Canal de Girona, primer Premi de Teatre a l'Estat espanyol 2008, marca d'una lògica d'intercanvi "transfronterera". El teatre constitueix un veritable pol transfronterer per les arts acordades amb el Centre d'Arts Escèniques de Girona i permet accions comunes: temporada transfronterera, festival transfronterer i produccions compartides de dimensió europea.

L'objectiu del projecte de l'Hospital de Puigcerdà és dotar la Cerdanya d'una estructura mèdica capaç de tractar les necessitats sanitàries, sobretot les urgències i l'obstetrícia, en una àrea muntanyenca aïllada on viuen trenta mil persones i que pot rebre unes cent cinquanta mil persones en temporada turística.

Tres principis fonamentals posen les bases d'aquest hospital:

- Es tracta d'un hospital «transfronterer», amb personal de les comarques de la Baixa Cerdanya i de l'Alta Cerdanya.
- Els pacients de la Baixa Cerdanya residents o turistes estaran atesos a l'hospital amb les mateixes condicions que en els hospitals francesos.
- Els establiments de Salut de la Baixa Cerdanya rebran de manera recíproca els pacients de l'Alta Cerdanya i els turistes per la cura de les patologies en les quals estan especialitzats.

Finalment, la cooperació universitària també rep ajuda dels fons Interreg. L'establiment transfronterer de formació en matèria social i de sanitat proposa varies formacions i diplomes conjunts entre les universitats de Perpinyà i Girona, com l'Institut Regional del Treball Social i l'Institut Mediterrani de Formació d'Infermeria Sanitària.

3.3.2. El GECT: possibilitat de demà

L'Euroregió Pirineu-Mediterrani –que reagrupa Migdia Pirineu, Llenguadoc i Rosselló, les Illes Balears i Catalunya– acaba de pujar un esglaó suplementari el passat 3 de desembre de 2007, José Montilla, president de la Generalitat de Catalunya i Francesc Antich, president de les Illes Balears, han firmat els estatuts i el conveni del Grup Europeu de Cooperació Territorial Pirineu-Mediterrani (GECT) a Brussel·les.

Els GECT han estat creats per la UE per permetre a les regions cooperar entre elles sota un estatut de dret europeu i sortir de l'estratificació d'estructures jurídiques dels estats membres.

Amb aquesta personalitat jurídica europea, l'Euroregió Pirineu-Mediterrani, iniciada l'any 2004, adquireix una altra dimensió. Executarà i gestionarà projectes finançats amb fons de provenença majoritària de la UE i podrà respondre directament a projectes europeus. El GECT permetrà la realització de projectes de cooperació territorial definits conjuntament pels membres de l'Euroregió i es podrà posicionar sobre programes de cooperació extracomunitaris, sobretot en el marc de la Unió de la Mediterrània. El GECT Pirineu-Mediterrani és el primer d'Europa en ser constituït per autoritats no estatals al cent per cent.

La creació del GECT representa una esperança des del punt de vista dels intercanvis futurs, tant pel seu nombre com per la seva envergadura. De fet, l'atribució dels fons europeus a la Catalunya del Nord eren gestionats per la Regió Llenguadoc i Rosselló. Era aquesta la que tenia el poder de decisió del finançament a partir del moment en què els criteris europeus eren respectats pels projectes presentats. D'aquesta manera, era freqüent veure rebutjats projectes amb accent pronunciat de "catalanitat" en detriment d'altres que també complien les condicions bàsiques. De fet, les lògiques d'intercanvi que reforcen el sentiment de pertinença a una cultura comuna no agraden ni a la Regió Llenguadoc i Rosselló ni tampoc a l'Estat francès.

Si bé la lògica que presideix la constitució del GECT no és –pel que fa a algunes autoritats del territori francès– el desenvolupament dels intercanvis entre les dos vessants de Catalunya i les Illes Balears, aquest pot ser el marc ideal per desenvolupar aquests intercanvis.

3.3.2.1. La possibilitat de multiplicar els intercanvis

Atribuir la tria de la distribució de subvencions europees per la zona del CEGT a un òrgan decisonal comú a les autoritats que el componen obra la possibilitat de veure finançats molts més projectes destinats a promoure els intercanvis afins al desenvolupament de la cultura i de la llengua catalanes.

3.3.2.2. Possibilitat d'encarrilar projectes d'envergadura

D'altra banda, més enllà del nombre, aquest nou marc hauria de permetre també, o com a mínim, ajudar a la concepció i a la realització de projectes estructurals que permetrien alleugerir l'efecte de frontera interestatal.

El repte és d'una importància cabdal vist que només els projectes d'envergadura –com el TGV– tenen la capacitat d'impacte suficientment important per endegar una dinàmica eficient de comunitat "transfronterera". Els intercanvis i iniciatives d'importància menor, com els exemples descrits precedentment, no han de ser descartats ni aturats de cara a l'àmbit financer i operacional. En aquest cas, és necessari impulsar

un projecte ambiciós. El GECT hauria d'inscriure's en una dinàmica ja iniciada i que concerneix projectes existents i finançats en el marc Interreg citat anteriorment. Així, s'entra a formar part d'un quadre perenne i a assolir una altra dimensió.

4. El paper de centralitat cultural de Catalunya i de Barcelona

4.1. EL PAPER DE BARCELONA: CAPITAL INTERNACIONAL I INTERREGIONAL DE LA CULTURA CATALANA

Barcelona, per la seua part, hauria d'actuar com a capital internacional de la cultura catalana en una lògica de projecte internacional del conjunt de les terres catalanes.

La inscripció de la Catalunya del Nord com a part integral del territori català —que és una evidència per a certes persones— s'ha de subratllar sobretot en un context internacional. En aquest sentit, només Barcelona té els mitjans i la capacitat de radiació suficient per permetre aquest "reconeixement". Tal lògica suposa una alta responsabilitat tant per part de la Generalitat com també de la globalitat dels altres territoris catalans. Obliga a un rol reivindicatiu i a una actuació incisiva de la capital, fet assumit només en part a hores d'ara.

Pel que fa l'ordenació cultural dels territoris catalans, Barcelona ha de promoure la cultura catalana respectant la diversitat cultural interna als Països Catalans i la pròpia de cada territori. La diversitat de situacions de cada territori reclama un nivell d'intervenció diferent. Pel que fa la Catalunya del Nord, país que pot ser considerat culturalment com del tercer món, Catalunya és sempre benvinguda.

4.2. EL PAPER DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA

En aquest sentit, la instal·lació de la Casa de la Generalitat a Perpinyà i el seu interès pel desenvolupament d'accions culturals a la Catalunya del Nord és important tant des del punt de vista financer com polític. És una manera de reconèixer l'"estatut" de la Catalunya del Nord i els esforços assumits per les col·lectivitats territorials.

En referència a la llengua i a la cultura catalanes, l'actuació de la Generalitat de Catalunya s'ha de veure com una necessitat i igualment com l'única possibilitat de poder desenvolupar una política lingüística i cultural real.

5. El treball cultural i universitari en xarxa en els territoris de parla catalana

Si bé hem tingut menester de temps per aconseguir veritables intercanvis, podem dir que la Xarxa Vives constitueix un marc de cooperació potent i pertinent.

És una associació d'universitats que potencia les relacions entre les institucions universitàries de Catalunya, el País Valencià, les Illes Balears, la Catalunya del Nord, Andorra i altres territoris amb vincles geogràfics, històrics, culturals i lingüístics comuns a fi de crear un espai universitari que ha de permetre coordinar la docència, la recerca, les activitats culturals i potenciar la utilització i la normalització de la llengua pròpia.

L'acta de constitució es va signar l'any 1994 i, actualment, la Xarxa està formada per vint universitats que representen en total uns quatre-cents mil estudiants i uns trenta mil professors. S'hi imparteixen més de mil quatre-cents titulacions que condueixen a l'obtenció de tres-cents diplomatures, tres-cents seixanta llicenciatures i set-cents quaranta programes de doctorat. S'hi ofereixen seixanta estudis propis i nou-cents trenta màsters i cursos de postgrau. Tots els camps del coneixement hi tenen presència: Belles Arts, Humanitats, Ciències Socials, Ciències de l'Educació, Ciències Experimentals i Mediambientals, Ciències de la Salut, Arquitectura, Enginyeria i Educació Física.

La Universitat de Perpinyà forma part d'aquesta xarxa de forma pràctica i antinòmica vist que els principals obstacles que han enconstrat alguns professors de la UPVD tenen a veure amb la llengua. Ara bé, aquests tenen a llur disposició cursos de català a la universitat, el que hauria de teixir lligams més forts encara. La participació de la UPVD a la Xarxa Vives li ha permès entendre la importància de formar-ne part. Actualment, la universitat segueix una dinàmica catalana, voluntat del seu president i del seu equip.

6. Conclusions

Vista la situació a la Catalunya del Nord, l'actuació és necessària i s'ha d'enllestir sobre tres nivells:

- Al si de Catalunya: el reconeixement del territori de Catalunya del Nord com a part integrant d'una entitat cultural tant pels mateixos catalans del nord com dels catalans del sud és una necessitat cabdal.
- A escala europea: la multiplicació dels intercanvis i estructures extraestatsals s'ha de garantir i continuar vist que constitueixen un mitjà eficient per subratllar i desenvolupar els punts de convergència i les especificitats.
- A escala estatal francesa: el llistat d'accions a realitzar és tal que convé citar les que estarien carregades d'una simbòlica important, com la ratificació de la carta de les llengües regionals, o les que permetrien l'establiment de veritables polítiques integrades, com una veritable descentralització.